

УДК 81'373.7–115:81'44

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА МАРКОВАНІСТЬ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Мізін К. І.

Пропонована стаття присвячена встановленню лінгвокультурологічних особливостей німецьких усталених порівнянь, які позначають риси характеру людини. Вибір об'єктом дослідження саме усталених порівнянь зумовлений тим, що в цих одиницях простежується тісне сплетіння антропоцентричної й аксіологічної семантики.

Ключові слова: усталене порівняння, лінгвокультурологія, характер.

Предлагаемая статья посвящена определению лингвокультурологических особенностей немецких устойчивых сравнений, которые называют черты характера человека. Выбор объектом исследования именно устойчивых сравнений predetermined тем, что в них четко выражается антропоцентрическая и аксиологическая семантика.

Ключевые слова: устойчивое сравнение, лингвокультурология, характер.

The paper is devoted to the determination of linguoculturological features of German set similes which designate traits of human character. The choice of set similes as research object is predetermined by the interaction anthropocentric and axiological semantics.

Key words: set simile, linguoculturology, character.

Особливої актуальності набувають для сьогоденного мовознавства лінгвокультурологічні розвідки [див., напр.: 1; 2; 5]. Показовими серед культуронасичених одиниць мови є фразеологічні одиниці (далі – ФО). Тому об'єктом вивчення в лінгвокультурологічних студіях усе частіше стає фразеологічний матеріал. Найчіткіше кореспонденцію мови й культури різних лінгвосоціумів маніфестує в царині фразеології антропоцентрично зорієнтована система – компаративна фразеологія, яку формують усталені порівняння (далі – УП), оскільки саме в межах компаративної моделі УП простежується тісне сплетіння антропоцентричної й аксіологічної семантики, що створює своєрідну семантико-когнітивну матрицю, покликану сприяти вивченню людського чинника в мові.

Чітка лінгвокультурологічна маркованість УП пояснюється тим, що порівняння займають особливе місце в мові й мисленні, бо людина здавна пізнавала навколишній світ шляхом порівнювання невідомого з відомим. Це стало підґрунтям того, що УП, образно характеризуючи людину, явища природи, повсякденні ситуації, є експресивним і наочним способом номінації та яскравим засобом оцінки. При цьому лише незначна частина з численних компаративних зв'язків предметів і явищ дійсності, які встановлюються індивідуально-мовленнєвими актами образного порівняння, закріплюється мовною свідомістю. Відбір цих зв'язків відбувається на основі особливостей культури народу, його традицій і звичаїв, тому УП і є, як правило, національно специфічними.

Національна специфіка УП виявляється особливо чітко у відмінностях при виборі в тій чи іншій лінгвокультурі еталонів порівняння (образів-еталонів). З огляду на те, що УП беруть активну участь у міжгенераційній трансляції еталонів і стереотипів кожного етносу, вони є значною мірою поширені в розмовній мові та художній літературі будь-якої мови. Переважну частину корпусу УП у кожній мові складають антропоцентричні УП (на основі аналізу фактичного матеріалу встановлено, що в німецькій мові 57 % УП передають антропоцентричну семантику). Одну з найбільших груп у межах антропоцентричних УП утворюють одиниці, які характеризують риси характеру людини. Саме цей факт і визначив мету пропонованої статті: встановити лінгвокультурологічні особливості німецьких УП, які позначають риси характеру людини.

Відомо, що у психології характер потрактовується як цілісний і стійкий індивідуальний склад душевного життя людини, її тип, який виявляється в окремих актах

і станах психічного життя людини, а також у її манерах, звичках, складі розуму та властивому їй колі емоційного життя. З огляду на це німецькі УП із семантикою рис характеру людини можна поділити на три підгрупи:

- 1) УП з негативним модусом оцінки образу-еталона;
- 2) УП з позитивним модусом оцінки образу-еталона;
- 3) УП з амбівалентним модусом оцінки образу-еталона.

Аналіз фактичного матеріалу виявив, що в першій підгрупі найчисленнішими є УП на позначення впертості, відчуженості, боягузтва, нахабності, хитрості та непостійності. Так, для називання такої риси характеру людини, як упертість, представники німецької лінгвокультури послуговуються анімалізмами, напр.: *stur wie ein Bock / ein Ochse* (досл.: упертий, як цап / віл) – “дуже впертий”; *störriſch wie ein Esel* (досл.: упертий, як осел) – “дуже впертий” [6, с. 114]. Хоча тут можна зустріти й артефакти, напр.: *stur wie ein Brett / Eisenbeton / ein Panzer* (досл.: упертий, як дошка залізобетон / панцир) – “дуже впертий” [4, с. 26]. Лінгвокультурологічно показовою в цій підгрупі є УП *stur wie ein Beamter* (досл.: упертий, як чиновник) – “як на пеньку став” [4, с. 26], яка відображає стереотипне бачення членами німецької лінгвокультурної спільноти різноманітних посадових осіб.

Не менш цікавими є УП на позначення відчуженості, закритості. Передусім це УП з образами-еталонами, які представляють:

- 1) тваринний світ, напр.: *verschlossen wie eine Auster / ein Fisch* (досл.: замкнений, як устриця / риба) – “жити як кажан у дуплі” [4, с. 22];
- 2) артефакти, напр.: *verschlossen wie ein Grab* (досл.: відчужений, як могила) – “німий як мумія” [6, с. 105];
- 3) натурфакти, напр.: *verschlossen wie ein Stein* (досл.: відчужений, як камінь) – “бути дуже мовчазним” [11, с. 284].

Як бачимо, в німецькій мовній спільноті ці УП слугують також для позначення мовчазності, тобто відчужений характер людини невід’ємно пов’язується з мовчанням. При цьому образи-еталони УП *schweigsam wie ein Stockfisch* (досл.: мовчазний, як в’ялена тріска) – “німий як риба”; *stumm wie ein Fisch* (досл.: мовчазний, як риба) – “мовчить наче води в рот набрав”; *schweigsam / verschwiegen wie ein Grab* (досл.: мовчазний, як могила) – “німий як мумія” [6, с. 195, 108] можуть залежно від ситуації спілкування змінювати аксіологічний модус. Негативно сприймається те, що у процесі комунікації хто-небудь мовчить. Проте, з іншого боку, це добре, якщо цій людині довіряється яка-небудь секретна інформація, оскільки в цьому випадку можна сподіватися на те, що вона її нікому не розповість: *“Ich bin verschwiegen wie ein Grab”, behauptete sie* [10, с. 211]. Показовим у цьому плані є УП *verschlossen wie ein Engel* (досл.: відчужений (мовчазний), як ангел) – “німий як риба” [4, с. 22], де характеристика відчуженості має негативну оцінку, у той час як образ-еталон “ангел” може бути як позитивним, так і негативним. Ці випадки свідчать про варіативність норми в аксіології та її залежність від ситуації. Зміну модусу оцінки образів-еталонів УП ілюструють і такі приклади контекстної актуалізації значення порівнянь (у першому випадку УП має негативну конотацію, у другому – позитивну): 1) ... *tatsächlich nahezu die ganze Verwandtschaft ist gegen uns. Sowie ich hinzukomme, werden sie stumm wie Fische!* [7, с. 307]; 2) *Ich bin verschwiegen wie ein Grab* [10, с. 211].

Ще однією негативною рисою характеру людини є нахабність. Образно-мотиваційна база УП, які передають семантику нахабності людини, представлена переважно анімалізмами, напр.: *frech wie Laus / Rohrspatz / Spatz* (досл.: нахабний, як воша / очеретянка велика / горобець) – “нахаба з нахаб” [11, с. 56]. Надзвичайно негативне ставлення до нахабності німці передають за допомогою УП *frech wie Dreck* (досл.: нахабний, як бруд) – “нахаба з нахаб” та *frech wie Rotz* (досл.: нахабний, як шмаркля) – “нахаба з нахаб” [8, с. 165; 4, с. 17]. Образ-еталон *Rotz* (шмаркля) вживається і в УП *treu wie Rotz* (досл.: вірний, як шмаркля) – “нахаба з нахаб” [4, с. 17], виявляючи негативний модус оцінки попри те, що загалом поняття вірності оцінюється німцями позитивно.

Лінгвокультурологічно маркованим у німецькій мові є УП *frech wie Oskar* (досл.: нахабний, як Оскар) – “нахаба з нахаб” [8, с. 425], етимологію якого дослідники ще досі не можуть точно встановити (негативний модус оцінки образу-еталона *Oskar* підтверджує контекст: *Am nächsten Morgen kam er frech wie Oskar ins Büro und tat, als ob nichts gewesen wäre* [9, с. 297]). За однією з версій, образом-еталонем

цього УП є німецький критик Оскар Блюменталь. Його сучасник Е. Г. Бауер писав про Телеграфне бюро Вольфа, вперше використавши аналізоване УП: "... *dies Bureau gehört uns ... Du bist stolz, Teiteles, und es schwellt Dir die Brust und Du hebst empor die Nase frech, wie Oscar, der Blumenthal, ...*". Згідно зі ще однією версією, образом-еталоном цього УП виступає грубий і зухвалий продавець Лейпцігського базару Оскар Зайферт.

Еталонами боягузтва в німців є:

1) фітоніми, напр.: *zittern wie eine Espe / Espenlaub* (досл.: тремтіти, як осика / осикове листя) – "тремтіти як на осіці лист" [4, с. 13];

2) зоонім: *zittern wie ein All* (досл.: тремтіти, як вугор) – "відважний як заєць" [4, с. 13];

3) гастроніми, напр.: *zittern wie Gelatinepudding* (досл.: тремтіти, як желатиновий пудинг) – "відчувати сильний страх" [4, с. 13].

Як бачимо, основою для порівняння слугує непостійність і невизначеність явищ, на яких побудовані ці образи-еталони. Натомість хитрість у німецькій мовній спільноті асоціюється переважно з тваринами, напр.: *glatt wie ein Aal* (досл.: слизький, як вугор) – "хитрий як лис"; *schlau wie ein Fuchs* (досл.: хитрий, як лис) – "хитрий як лис"; *falsch wie die Schlange* (досл.: дволикий, як змія) – "дуже підступний, хитрий" [6, с. 270; 8, с. 325; 4, с. 159], та з артефактом *glatt wie eine nasse Seife* (досл.: слизький, як мокре мило) – "слизький як вугор" [6, с. 270]. Образність цих порівнянь будується на тому, що хитра людина слизька, як вугор, змія або мокре мило, які дуже важко втримати в руках. Реалізацію негативної конотації ілюструє такий приклад: *Der ist glatt wie ein Aal und schlüpft durch jedes Netz, dachte er* [12, с. 154].

Аналіз фактичного матеріалу виявив, що найпоширенішими серед УП на позначення негативних рис характеру людини є образи-еталони, які представляють тваринний світ. Так, буркотливість асоціюється з ведмедем, напр.: *brummig wie ein Bär* (досл.: буркотливий, як ведмідь) – "буркотун" [6, с. 75], жадібність – з вороном або хом'яком, напр.: *gierig wie die Raben* (досл.: жадібний, як ворони) – "бути дуже жадібним"; *gierig wie ein Hamster* (досл.: жадібний, як хом'як) – "дуже скупий" [11, с. 251; 6, с. 75], втома – з мухою чи собакою, напр.: *müde wie ein Hund* (досл.: стомлений, як пес) – "дуже зморений"; *matt wie eine Fliege* (досл.: стомлений, як муха) – "як сонна муха" [6, с. 85, 124], пихатість – з павичем, напр.: *eitel wie ein Pfau* (досл.: пихатий, як павич) – "гордиться як піп у віттарі" [4, с. 135], допитливість – з козою, напр.: *neugierig wie eine Ziege* (досл.: допитливий, як коза) – "надзвичайно допитливий" [6, с. 240]. Утім, серед аналізованих УП можна зустріти й артефакти та явища природи, напр.: *grob wie ein Sack* (досл.: грубий, як мішок) – "дуже грубий"; *unbeständig wie eine Wetterfahne* (досл.: непостійний, як флюгер) – "мінливий, непостійний"; *launisch wie Aprilwetter* (досл.: мінливий, як погода у квітні) – "у кого-н. сім п'ятниць на тиждень" [4, с. 20; 8, с. 796; 11, с. 317]. Іноді основою для порівняння є сама людина, напр.: *wie ein Berserkern* (досл.: наче кровожерливі воїни) – "дуже запальний" [4, с. 27] (у давньоскандинавському епосі *Berserker* – це неймовірно жорстокий і кровожерливий воїн).

На основі нашого дослідження встановлено, що УП з позитивною конотацією формують зовсім нечисленну групу. Так, лише чотири УП передають семантику вірності, три – старанності, невинності й терплячості, два – чутливості й радості, по одному – ніжності, гордості та волі. Показово, що в УП на позначення вірності простежується прихильність німців до домашніх тварин, напр.: *treu wie ein Hund* (досл.: вірний, як пес) – "вірний як пес"; *treu wie Bernhardiner* (досл.: вірний, як сенбернар) – "вірний як пес" [4, с. 154, 27]. Образ золота як символа стабільності й процвітання втілюється в УП *treu wie Gold* (досл.: вірний, як золото) – "служити вірою і правдою" [4, с. 27].

Старанність німці приписують комахам, напр.: *fleissig wie eine Ameise / Biene* (працьовита, як бджілка) – "працьовитий як мурашка" [4, с. 17]. Натомість терплячість асоціюється з міцними нервами, напр.: *Nerven wie Bandnudeln / Draht / Drahtseil* (досл.: мати нерви, як макарони / дріт / дрововий канат) – "мати міцні нерви" [6, с. 78].

Риба, яка в німецькій лінгвокультурі є символом мовчання, може позначати й радість в УП *fröhlich wie Fisch im Wasser* (досл.: веселий, як риба у воді) – "веселий, радісний" [8, с. 147]. Веселий характер асоціюється також з мандрагорою, корінь якої

схожий на фігурку людини: *munter wie ein Alräunchen* (досл.: веселий, як мандрагора) – “дуже веселий” [8, с. 54].

Невинність репрезентують в УП образи-еталони ягняти, лілії й новонародженої дитини, напр.: *keusch wie eine Lilie* (досл.: доброчесна, як лілія) – “чиста як лілія”; *unschuldig wie ein Lamm* (досл.: невинний, як ягня) – “невинний як ягня”; *unschuldig wie ein neugeborenes Kind* (досл.: невинний, як новонароджене дитя) – “невинний як новонароджене дитя” [4, с. 110, 31, 95]. Показово, що німці приписують ягнятці лише позитивні конотації, напр.: *sanft wie ein Lämmchen* (досл.: ніжний, як ягнятко) – “як агнець божий”; *ein Herz wie Lamm haben* (досл.: мати серце, як у ягняти) – “мати м'яке серце” [6, с. 31] (чутливість може виражатися й за допомогою УП *ein Herz haben wie Butter* (досл.: мати серце, як масло) – “мати серце з воску” [4, с. 42]). Позитивно сприймається представниками німецької лінгвокультури й поняття “воля”, яке позначає лише одне УП *frei wie ein Vogel* (досл.: вільний, як птах) – “вільний як птах” [6, с. 287], що свідчить про складність цього явища для проведення аналогій з іншими образами.

Деякі образи-еталони УП, які передають семантику рис характеру людини, мають цитатне походження, тобто до фразеологізації вони були крилатими виразами, напр.: *stolz wie ein Spanier* (досл.: гордий, як іспанець) – “пихатий, бундючний” [11, с. 304]. Образ-еталон *Spanier*, який слугує для позначення поняття “гордість”, постав з крилатого виразу, взятого з драми Ф. Шіллера “Дон Карлос” (тут король Філіп II говорить про маркіза де Поза: “Хочу, щоб гордим був іспанець” [3, с. 282]).

Таким чином, аналіз фактичного матеріалу нашого дослідження дав змогу встановити лінгвокультурологічні особливості німецьких УП, які позначають риси характеру людини. У запропонованій розвідці виявлено, що релевантною ознакою УП на позначення рис характеру людини є те, що їхні образи-еталони представлені тваринами, рослинами, артефактами, природними явищами, людьми та навіть продуктами харчування (стравами). Показово, що явищам природи приписується в німецькій лінгвокультурі, як правило, негативний модус оцінки, тоді як фітонімам – позитивний.

Література

1. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsькому просторі (від універсального до національного) : монографія / Зоряна Григорівна Коцюба. – Львів : ДП “Видавн. дім “Укрпол””, 2010. – 472 с.
2. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : монографія / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
3. Мальцева Д. Г. Германия : страна и язык. Landeskunde durch die Sprache. Лингвострановедческий словарь / Д. Г. Мальцева. – М. : Русские словари ; Астрель ; АСТ, 2000. – 416 с.
4. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / Мізін К. І. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с.
5. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / К. І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
6. Німецько-український фразеологічний словник ; у 2 т. / укл. В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981.
Т. 1. – 1981. – 416 с.
Т. 2. – 1981. – 382 с.
7. Bredel W. Der Tod der Generals Moreau / W. Bredel. – Leipzig : Verlag Philipp Reclam jun, 1956. – 95 S.
8. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 12 Bänden ; bearb. von G. Drosowski und W. Scholze-Stubenrecht ; nach den Regeln der neuen dt. Rechtschreibung überarb. Nachdr. der 1. Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1998. – Bd. 11., Redewendungen und sprichwörtlichen Redensarten. – 864 S.
9. Frisch M. Homo faber / M. Frisch. – Frankfurt / M. : Suhrkamp-Verl., 1991. – 203 S.
10. Noll I. Kalt ist der Abendbauch / I. Noll. – Zürich : Diogenes Verl., 1994. – 246 S.
11. Walter H. Wörterbuch deutscher sprichwörtlicher und phraseologischer Vergleiche. Teil 1 / H. Walter. – Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2008. – 332 S.
12. Wurzberger K. Nebel fallen nicht von selbst / K. Wurzberger. – Berlin : Militärverlag der DDR, 1978. – 440 S.